

دستور کمانچه
کتاب اول

شیما شاه محمدی

مؤسسه‌ی فرهنگی - هنری ماهور

تهران، پل چوبی، خیابان حقوقی، شماره‌ی ۴۲، طبقه‌ی همکف
کدپستی ۱۶۱۱۹، صندوق پستی ۴۷۷-۱۹۵۷۵
تلفن: ۷۷۶۰۱۰۲۰ فکس: ۷۷۵۰۶۵۵۳

www.mahoor.com

info@mahoor.com

دستور کمانچه

کتاب اول

شیما شاه‌محمدی

شاعر: پروانه رهروان

نقاشی روی جلد و طرح سازها ملیحه محسنی

چاپ اول ۱۴۰۰

تعداد ۱۰۰۰ جلد

لیتوگرافی باران

چاپ و صحافی صنوبر

© حق چاپ محفوظ است.

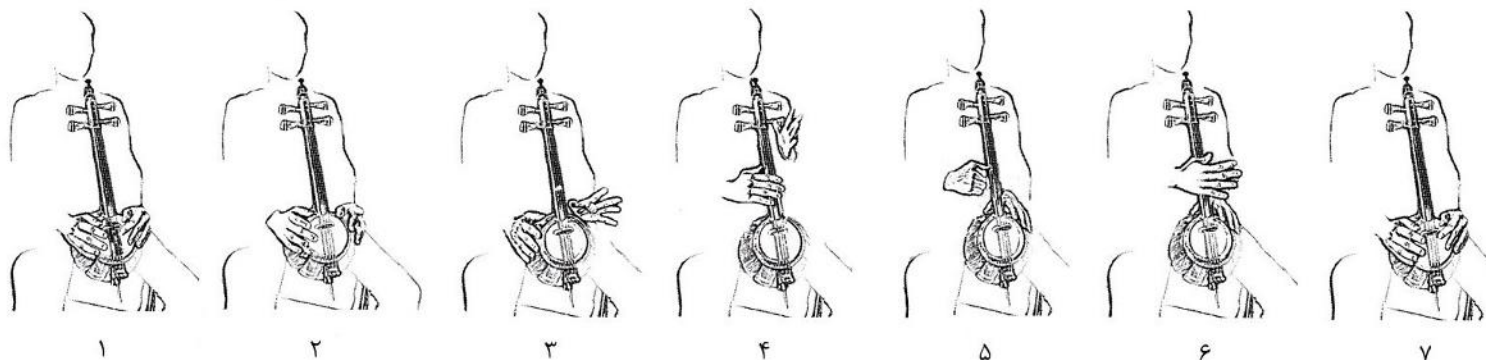
شابم: ۹۷۹-۰۰-۸۰۲۶۰۴-۹۹-۵ ISMN: 979-0-802604-99-5

فهرست مطالب

۷سخنی با هنرآموز
۱۰یک تجربه: بازی صدا
۱۱معرفی اجزای ساز
۱۳یک تجربه: بازی بالارفتن از درخت
۱۴حرکت دست راست
۱۵یک تجربه: بازی موج
۱۸یک تجربه: بازی آلاکلنگ
۲۶یک تجربه: بازی ترمز ماشین
۲۸یک تجربه: بازی رژه‌ی سربازها
۲۹یک تجربه: بازی سرباز
۳۸یک تجربه: بازی اسب
۴۲یک تجربه: بازی سکسکه
۴۷یک تجربه: بازی قطار
۶۱توضیح اصطلاحات و مفاهیم
۶۳منابع

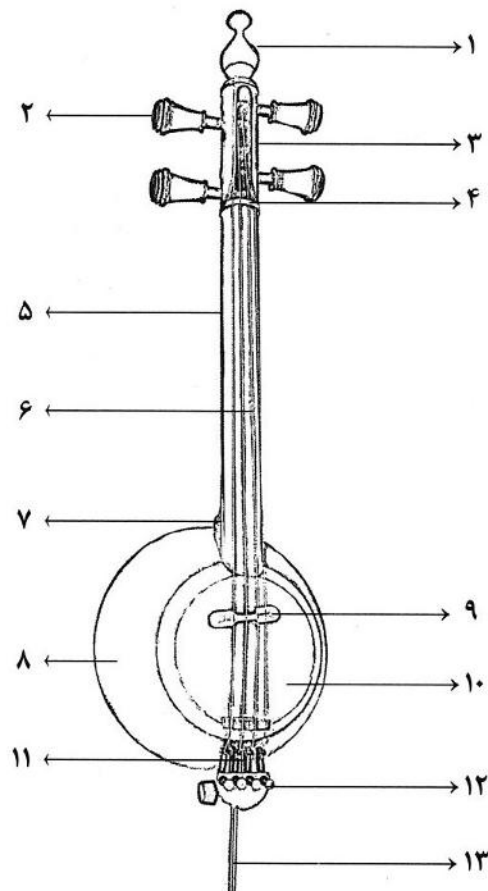
یک تجربه: بازی صدا

ساز را بین پاها قرار می‌دهیم، جعبه‌ی گوشی را به شانه‌ی چپ تکیه داده، دست راست و چپ را از دو طرف جلوی ساز می‌آوریم، انگشت‌ها را روی پوست می‌گذاریم و آهسته روی پوست می‌کشیم؛ صدای باد: **هووو هووو** (شکل ۱). سپس با انگشتان سبابه‌ی دو دست به آرامی روی پوست ضربه می‌زنیم و می‌خوانیم: **بارون بارید، چیک چیک** (شکل ۲). این حرکت را با همه‌ی انگشتان دست راست و چپ یکی در میان انجام می‌دهیم و می‌خوانیم: **نم نم بارید، چیک چیک** (شکل ۳). دست‌ها را به سمت کاسه‌ی ساز برده، با انگشتان بر روی کاسه ضربه می‌زنیم و می‌خوانیم: **رفت توی جنگل، چیک چیک چیک چیک** (شکل ۴). دست‌ها را به سمت دسته‌ی ساز برده، ضربه می‌زنیم و می‌خوانیم: **روی چوب درخت، چیک چیک چیک چیک** (شکل ۴). همان حرکت را تند و قوی‌تر انجام می‌دهیم و می‌خوانیم: **تند شد و تند شد، چیک چیک چیک چیک** (شکل ۴). اکنون انگشتان دست راست را بسته، به شکل زدن آکورد روی سیم‌ها می‌زنیم و می‌گوییم: **صدای تندر!** (شکل ۵ و ۶). پس از کمی سکوت دست‌ها را از دو طرف جلو آورده، روی پوست می‌کشیم؛ صدای باد: **هووو هووو** (شکل ۷).

نت این بازی صرفاً برای خواندن درس نوشته شده است.

معرفی اجزای ساز

کمانچه از خانواده‌ی سازهای زهی آرشه‌ای و از سازهای بسیار قدیمی ایرانی است و اجزای آن عبارت‌اند از:

۱. **سر ساز:** در بالاترین قسمت ساز قرار دارد و بر اساس ذوق و سلیقه‌ی سازنده طراحی و ساخته می‌شود. سر ساز با نام‌های دیگری همچون تاج، قبه و صراحی نیز شناخته می‌شود.

۲. **گوشی‌ها:** چهار میخ سرپهن چوبی هستند که قسمت باریک آن‌ها از سوراخ‌های داخل جعبه‌ی گوشه‌ها رد می‌شود و سیم‌ها به دور آن پیچیده می‌شوند و قسمت پهن آن‌ها بیرون از جعبه است. نوازنده با گرفتن قسمت پهن در دست چپ و حرکت دادن آن به چپ و راست می‌تواند سیم‌ها را کوک کند. یعنی صدای سیم‌ها را بم‌تر یا زیرتر کند.

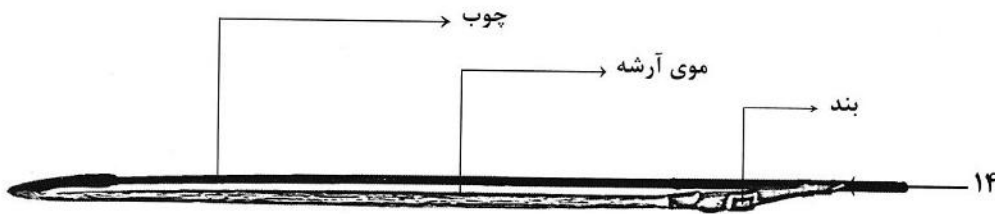
۳. **جعبه‌ی گوشه‌ی:** در پایین صراحی و محل استقرار گوشه‌های ساز قرار دارد. جنس این قسمت از جنس دسته‌ی ساز است و اندازه‌ی آن به عرض و قطر دسته‌ی ساز بستگی دارد. در هر طرف جعبه‌ی گوشه‌ی چهار سوراخ برای استقرار چهار گوشه‌ی ساز تعبیه شده است.

۴. **شیطانک:** قطعه‌ای است از جنس استخوان یا چوب محکم که بین دسته و جعبه‌ی گوشه‌ها قرار گرفته است. سیم‌ها پس از خروج از جعبه‌ی گوشه‌ها، از روی شیارهای ظریفی که روی شیطانک ایجاد شده عبور می‌کنند و به روی دسته‌ی ساز می‌روند. این قسمت از شیطانک کردن سیم‌ها و در رفتن آن‌ها از زیر دست نوازنده جلوگیری می‌کند.

۵. **دسته:** یک استوانه‌ی توپُر چوبی خراطی شده است. در بعضی کمانچه‌ها روی قسمت انگشت‌گذاری دسته (زیر سیم‌ها) استخوان یا چوب‌های محکم تزئینی مثل عتاب، آبنوس، فوفل و مانند آن‌ها کار می‌شود تا هم ساز زیباتر شود و هم دسته‌ی آن در اثر تماس زیاد انگشت‌ها مستهلک نشود.

۶. **سیم‌ها:** کمانچه چهار سیم دارد. سیم‌هایی که امروزه در کمانچه استفاده می‌شوند فلزی هستند. در قدیم جنس سیم‌ها از نخ ابریشم، موی دم اسب یا زه (روده‌ی تابیده‌ی حیوانات) بود. جنس سیم‌ها بر صدای ساز تأثیر دارد.

۷. **بیخ دسته:** قطعه چوبی است که دو قسمت دسته و کاسه را به یکدیگر متصل می‌کند و آن دو را کنار هم نگه می‌دارد.
۸. **کاسه‌ی ساز:** کاسه‌ی طنینی کمانچه تقریباً گره‌ای شکل و توخالی است. دهانه‌ی کاسه باز است و روی آن پوست می‌کشند. در نقاط مختلف ایران کمانچه را به شکل‌های متفاوت دیگر هم می‌سازند، مثلاً با کاسه‌ای کوچک یا کاسه‌ای که گرد نیست و پشت آن باز است.
۹. **خرک:** یک پل کوچک چوبی است که در نیم‌دایره‌ی بالایی دهانه‌ی کاسه با دو پایه‌ی کوچک روی پوست قرار می‌گیرد تا سیم‌ها بتوانند از روی پوست عبور کنند و به سمت پایین ساز بروند. روی خرک چهار شیار باریک برای عبور سیم‌ها وجود دارد.
۱۰. **پوست:** بر دهانه‌ی کاسه کشیده می‌شود و خرک روی آن قرار می‌گیرد. جنس آن پوست چهارپایان، از جمله بز و بزّه است امروزه بیشتر از پوست «بزّه‌ی تودلی» استفاده می‌شود. کلفت و نازک بودن، شل یا سفت بودن پوست بر جنس صدای ساز تأثیر دارد.
۱۱. **سیم‌گیر:** در انتهای پایینی ساز در زیر کاسه و روی پایه، سیم‌گیری فلزی قرار دارد که سیم‌ها به وسیله‌ی قلاب‌های انتهایی‌شان به آن‌ها وصل می‌شوند.
۱۲. **تاندون:** در انتهای سیم‌گیر پیچ‌هایی مکانیکی به نام تاندون قرار دارند که می‌توان به کمک آن‌ها سیم‌ها را در محدوده‌ای کوچک، بم‌تر یا زیرتر کرد. این پیچ‌ها کمک می‌کنند تا ساز را کوک کنیم.
۱۳. **پایه:** میله‌ای است باریک و فلزی که ساز روی آن می‌ایستد. پایه دو قسمت دارد: درونی و بیرونی. قسمت درونی در داخل کاسه قرا گرفته است و قسمت بیرونی از پایین کاسه بیرون آمده و سیم‌گیر و تاندون‌ها به آن متصل‌اند. پایه به وسیله‌ی پیچی که در پایین کاسه قرار دارد توسط نوازنده کوتاه و بلند می‌شود و هنگام نواختن، ساز حول محور پایه می‌چرخد.

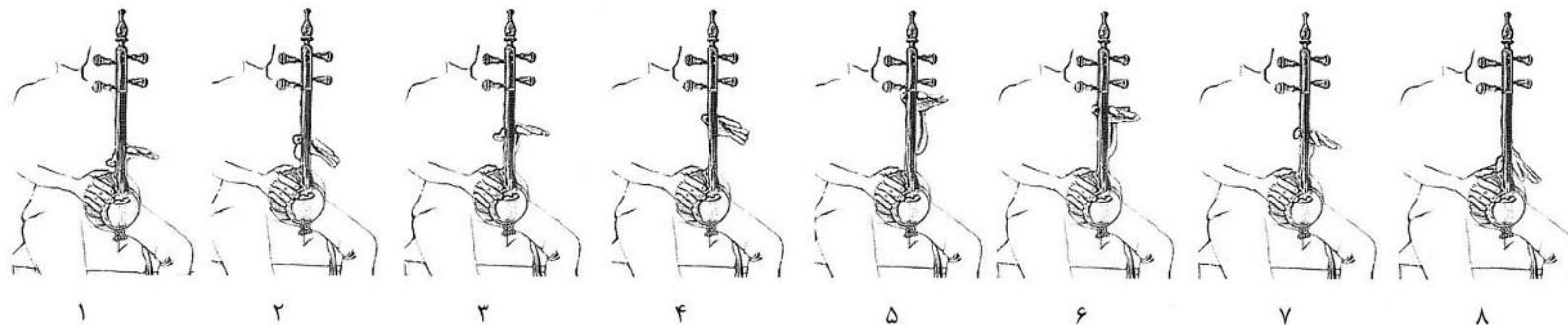

۱۴. **آرشه (کمان):** استفاده از واژه‌ی آرشه از زمان ورود ویلن به ایران مرسوم شده و پیشتر به آن کمان می‌گفتند. آرشه از یک چوب نازک استوانه‌ای شکل، یک دسته موی دم اسب و یک بند ساخته شده است. بند را بر قسمت انتهایی آن می‌بندند تا انگشتان نوازنده در آن قرار گیرد و بتواند هم آرشه را نگه دارد هم میزان کشیدگی موهای آرشه را برای نواختن تنظیم کند. برای آسانی و روانی حرکت موهای آرشه روی سیم‌ها و ایجاد صدای بهتر، روی موها صمغی به نام «کلیفن» کشیده می‌شود.

یک تجربه: بازی بالا رفتن از درخت

با دست راست کاسه‌ی ساز را نگه می‌داریم و فرض می‌کنیم دسته‌ی ساز ما درختی است و می‌خواهیم با دو نقطه‌ی اتصال دست چپ به دسته‌ی ساز از آن بالا برویم. از پایین دسته شروع به حرکت می‌کنیم. ابتدا شست، سپس تکیه‌گاه (استخوان پایین انگشت اشاره) و به همین ترتیب یکی در میان تا بالا و همراه با حرکت می‌خوانیم: **دستم مثال گربه / سازم درخت پسته / از درخت بالا می‌رم** (شکل ۱، ۲، ۳، ۴). وقتی دست در بالای دسته و در محل درست گرفتن ساز قرار گرفت (شکل ۵) با دو نقطه‌ی اتصال دست را به سمت پایین سر می‌دهیم و هم‌زمان می‌خوانیم: **میام پایین آهسته** (شکل ۶، ۷، ۸). در تکرار بازی شعرهای بعد به همین ترتیب خوانده می‌شوند:

سازم درخت پسته	دستم مثال گربه
میام پایین آهسته	از درخت بالا می‌رم
سازم درخت فندق	دستم مثال سنجاب
میام پایین رو صندوق	از درخت بالا می‌رم

این بازی برای راحتی شدن نوآموز هنگام گرفتن ساز است و تکرار آن در جلسات اول مفید است. دقت کنیم ساز عمود بر زمین و درست نگه داشته شود. نت این درس نه برای اجرا، بلکه تنها برای خواندن آورده شده است.

بنابر مطالعات و تجربیات گسترده در امر آموزش، تلفیق آواز و حرکت، از کارآمدترین شیوه‌ها برای آموزش موسیقی است؛ بر این اساس، نگارنده از تلفیق این دو برای آموزش به نوآموزان در این کتاب بهره برده است. با توجه به انعطاف‌پذیری کار عملی در تدریس، نگارنده نیز تجربیات خود را با عنوان «یک تجربه» در این کتاب آورده است. کتاب دستور کمانچه با تمرکز بر آموزش مقدماتی ساز کمانچه، با ارائه‌ی یک چارچوب کلی برای این هدف، نوشته شده است.

مؤسسه‌ی فرهنگی-هنری ماهور
Mahoor Institute of Culture and Arts
www.mahoor.com info@mahoor.com

9 790802 604995

قیمت به همراه یک سی‌دی: